# ఆంధ్రప్రదేశ్ పౌరహక్కుల సంఘంలో బాలగోపాల్

ప్రొ. జి. హరగోపాల్

బాలగోపాల్ రాజీలేని ప్రజాస్వామ్య ప్రయోగం నుండి పౌరహక్కుల సంఘం నేర్చుకోవాలసిన పాటించవలసిన ఎన్నో మంచి అంశాలు ఉన్నాయి. అనుభవాలున్నాయి. ప్రజాస్వామ్య సంస్కృతి ఉంది. వ్యక్తి, సమిష్ఠిలో పని చేస్తున్నప్పుడు తనను తాను సమిష్టిలో అంతర్లీనం ఎలా చేసుకోవాలన్నది ఒక ప్రధాన సవాలుగా మన ముందు ఉంది. అలాగే ఒక స్నేహపూరిత వాతావరణం సమిష్ఠితత్వం ఎలా సృష్టించుకోవాలన్నది మరొక సవాలు. నాయకత్వానికి కార్యరంగానికి, కార్యకర్తలకు మధ్య అగాధం లేకుండా ఎలా పనిచేయాలన్నది కూడా ఒక ప్రశ్నే. విడిపోయినా ఎంత సహృదయంతో విడిపోవచ్చో ఒక పద్ధతిని నెలకొల్పాడు. బాలగోపాల్ పని విధానం పౌరహక్కుల ఉద్యమానికి ఒక సంపన్నమైన వారసత్వం ఇచ్చిందన్నది ఒక వాస్తవం. ఆయన జీవితాన్ని, ఆశయాలను, ఆచరణను మరింత లోతుగా అవగాహన చేసుకోని, బలమైన పౌరహక్కుల ఉద్యమాన్ని నిర్మించడమే పౌరహక్కుల సంఘం బాలగోపాల్‌కు ఇవ్వగలిగిన నిజమైన నివాళి.

బాలగోపాల్ తాను గణితశాస్త్రంలో వరంగల్ ఆర్.ఇ.సి.లో పరిశోధన చేసి పి.హెచ్.డి. పొంది ఢిల్లీలో ప్రతిష్ఠాత్మకమైన Indian Institute of Statistics లో తన పరిశోధన కొనసాగిస్తున్న కాలంలో, అక్కడ ఒక సీనియర్ ప్రొఫెసర్ వైఖరి నచ్చక వరంగల్ తిరిగి వచ్చాడు. అప్పటికే వరంగల్లో ఉండే రాజకీయ చైతన్యం ఆయన మీద చాలా ప్రభావం చేసింది. రీజన్‌లో ఇనిజనీరింగ్ కాలేజీలో చదువుతున్నప్పుడు సూరపనేని జనార్ధన్ విప్లవ రాజకీయాల్లో చాలా చురుకుగా పని చేస్తున్నాడు. అయితే బాలగోపాల్ కమ్యూనిస్టులు వాస్తవాన్ని అతిశయం చేసి చెపుతారు అని నమ్మేవాడినని, ఒక సందర్భంలో నాతో అన్నాడు. కాని ఎమర్జెన్సీలో జనార్ధన్ గిరాయపల్లి ఎన్‌కౌంటర్‌లో చనిపోవడం. తమ విశ్వాసాల కొరకు ప్రాణాలిస్తారన్న వాస్తవం, కమ్యూనిస్టుల పట్ల ముఖ్యంగా విప్లవ ఉద్యమాల పట్ల ఆయన వైఖరిని పూర్తిగా మార్చి వేయడానికి కారణమయ్యాయి. అందుకే వరంగల్‌కు తిరిగి వచ్చిన తర్వాత తాను కూడా సమాజం కొరకు ఏదైనా చేయలాని నిర్ణయించుకున్న తర్వాతే వరవరరావు గారిని కలిసి విరసంలో పని చేయడం ప్రారంభించాడు. వరవరరావుగారి సలహా మేరకే పౌరహక్కుల సంఘంలో చేరారు. అయితే అప్పటివరకే ఆయన వ్యక్తిత్వము, నిజాయితీ, వాడైన మేధస్సు, అకుంఠితమైన శ్రమతో కూడుకుని ఉన్నదన్నవి ఆయన కుటుంబ సభ్యులు, చిన్నప్పటి స్నేహితులు ఇపుడు చెపుతున్న సంఘటనలతో అర్థమవుతున్నది. ఏ కారణమైనా ఆయన ఆంధ్రప్రదేశ్ పౌరహక్కుల సంఘంలో చేరిన తర్వాత నిర్వహించిన పాత్ర ఒక చారిత్రకమైన పరిణామంగా మనం చెప్పుకోవచ్చు.

పౌరహక్కుల సంఘంలో చేరి అతి తక్కువ సమయంలో సంఘంలో ఆయన కీలక పాత్ర నిర్వహించడం ఆయన కున్న సంసిద్ధంత ఒక కారణమైతే, పౌరహక్కుల సంఘానికుండే ప్రజాస్వామ్య స్వభావం మరొక కారణం. సాధారణంగా ప్రజా సంఘాల్లో వ్యక్తులు అంత తొందరగా నాయకత్వ స్థానానికి ఎదగడానికి అవకాశముండదు. అయితే అది అప్పటి సంస్థ అవసరం కావచ్చు, బాలగోపాల్ యొక్క వ్యక్తిత్వం కావచ్చు, ఈ విషయంలో ఇవి రెండు కలవడం వల్లే ఇది సాధ్యమయ్యిండొచ్చు. అయితే బాలగోపాల్ సంస్థలో చేరినప్పుడైనా, ఆయన అంత తక్కువ కాలంలో కీలక పాత్ర నిర్వహించడం గురించైనా నాకు పూర్తిగా తెలియదు. నేను పౌరహక్కుల కొరకు పనిచేయడం 1977 ఒక నిజ నిర్ధారణ కమిటీ సభ్యుడుగా వెళ్ళడంతో ప్రారంభమయ్యింది. కాని నేను అప్పటికి సంస్థలో చురుకైన సభ్యుడిగా పనిచేయడం లేదు. అయినా మా పేర్లు పోలీస్ రికార్డులోకి అప్పటికే చేరాయి. నేను 1980లో వరంగల్ వదలడం బాలగోపాల్ వరంగల్ తిరిగి రావడం దాదాపు ఒకేసారి జరిగాయి. నేను బాలగోపాల్‌ను ఎప్పుడు వ్యక్తిగతంగా కలిసానో నాకు ఇప్పుడు జ్ఞాపకం లేదు. ఇది ఇప్పటికి నాకు ఆశ్చర్యాన్ని కలిగిస్తూంటుంది. అయితే వరంగల్ పోలీసు రిపోర్టులో మొట్టమొదట బాలగోపాల్ పేరు ప్రస్తావనకు వచ్చినప్పుడు, ఎవరో ఆఫీసరు ఈ పేరు తప్పు పడిందని, ఇది హరగోపాల్ అని ఉండాల్సింది అని అన్నప్పుడు వాడు వరంగల్ నుండి పోయాడు ఇంకొకడు వచ్చాడు, వీడు వాడికంటే ప్రమాదకరంగా ఉన్నాడు అని మరొక ఆఫీసర్ అన్నాడని అప్పుడు కలెక్టర్ ఆఫీసులో పనిచేస్తూన్న మా పూర్వ విద్యార్థి ఒకరు చెప్పాడు. అది ఎంత వాస్తవమో నాకు తెలియదు కాని. మా రెండు పేర్లు కవలల పేర్లుగా తెలుగు సమాజంలో ప్రచారానికి వచ్చాయి. నన్ను చాలా మంది, చాలా సందర్భాల్లో బాలగోపాల్ అని సంబోధించడం ఒక ఊహించని అనుభవ మయ్యింది. బాలగోపాల్ విశిష్ఠ, విలక్షణ వ్యక్తిత్వంతో పోటీపడడం కాని, పోల్చుకోవడం కాని ఆయన విశిష్ఠవ్యక్తిత్వానికి అన్యాయమని నేను పూర్తిగా నమ్ముతున్నాను. ఇద్దరం ఆత్మీయంగా ఉన్నాం. మీరు ఫలానా వాళ్ళ విషయంలో కొంచెం జాగ్రత్తగా ఉండాలి అని, నా గురించి కొందరు ఏమనుకుంటున్నారో అని ఆయన అన్నప్పుడు నాకు చాలా ఆశ్చర్యం కలిగేది. ఆయన అంత ఆత్మీయంగా చెప్పడం ఒక గొప్ప అనుభవంగా కూడా ఉండిపోయింది. ఇది బాలగోపాల్ వ్యక్తిత్వానికి కొంత భిన్నమైంది.

బాలగోపాల్ చాలా ముభావంగా ఉండే మనిషని ఇప్పుడు మొత్తం తెలుగు సమాజానికి తెలుసు. ఆయనతో పని చేసిన వారికి, పరిచయమున్న వారికి ఈ విషయం ఇంకా బాగా తెలుసు. ఈ విషయంలో ఆయనను తప్పుగా అర్థంచేసుకున్న వాళ్ళున్నారు. తప్పుపట్టే వాళ్ళున్నారు. దానికి భిన్నంగా నేను కొంచెం ఎక్కువగానే

మాట్లాడతాననేది చెప్పవలసిన అవసరం లేదు. మా ఇద్దరి మధ్య ఈ తేడా కొట్టవచ్చినట్టుగా కనిపిస్తుంది. ఒకసారి ఒక సుదూర ప్రయాణంలో నేను నిరంతరంగా మాట్లాడుతున్నాను, ఆయన వింటు ఉన్నాడు. ఇది గమనించి మీరేం మాట్లాడడం లేదు అని నేనంటే శ్రమ విభజనలో మాట్లాడేవాళ్ళు వినే వాళ్ళు అనే పార్శం కూడా ఒకటి ఉంటుంది అని నవ్వుతూ అన్నాడు. ఒక పది పదిహేను నెలల క్రితం మేమిద్దరం వికలాంగుల సమస్య గురించి మాట్లాడడానికి సెక్రెటరియట్‌కు వెళ్ళాం. పని అయిన తర్వాత బయటికి వచ్చినప్పుడు, ఇంటికి పోదాం పదండి, స్కూటర్ మీద కూర్చోండి అని అంటూ మీకు లడ్డూ, ఖరా, పెడతానూ, టీ చేసి ఇస్తాను అని అన్నప్పుడు వనమాల గారు పిక్అప్ చేసుకోవడానికి వస్తానన్నారు అని అంటే నా సెల్‌ఫోన్ తీసుకుని ఆమెకు ఫోన్ చేస్తూ నాతో అన్న మాటలే ఆమెతో కూడా అన్నాడు. ఇది నాకు విస్మయాన్ని కలిగించింది. స్కూటర్ మీద కూర్చున్నంత సేపు కొన్ని విషయాలు చెపుతూ నడుపుతున్నాడు. ఇంటికి చేరాకా కూడా వాళ్ళబ్బాయ్ ప్రభాత్‌తో సార్ వచ్చాడు. ఆయన పెద్దసార్ సరిగ్గా కూర్చో అని అన్నప్పుడు, ఆయన నీకు పెద్ద కావచ్చు నాకు కాదు అని ప్రభాత్ అన్నాడు. ఆ విషయాన్ని అప్పుడే ఆఫీస్ నుండి వచ్చిన వసంతతో కూడా చెప్పాడు. ఇది ఒక విధంగా చాలా చిన్న విషయం, కాని బాలగోపాల్ విషయంలో ఈ మార్పు నా దృష్టిలో చాలా పెద్దమార్పు. ఈ సంఘటన గురించి వరవరరావుగారికి, శంకరన్ గారికి, రాఘవాచారికి, మరి కొంతమంది మిత్రులకి అప్పుడే చెప్పాను. ముభావంగా ప్రారంభమైన పౌరహక్కుల సహచర్యం, స్నేహంగా ఆత్మీయంగా మారడం నాకు జీవితంలో ఒక ప్రగాఢమైన అనుభవం. ఉద్యమాలలో ఇలాంటి అనుభవాలకు చాలా విలువ ఉంటుంది. మరో రెండు విలువైన అనుభవాలు ఆయనతో పని చేసే క్రమంలో ఉన్నాయి. ఒకటి కన్నాభిరన్ గారు పౌరహక్కుల సంఘం అధ్యక్ష పదవి నుండి తనను తప్పించాలని, తనకు వయసుపై పడిందని ఒకే వ్యక్తి ఇంత కాలం కొనసాగడం ప్రజాస్వామ్యం కాదని అన్నప్పుడు, బాలగోపాల్ నాకు ఐదు వాక్యలతో ఒక కార్డు వ్రాసాడు. అందులో కన్నాభిరన్‌గారి కోరికను ప్రస్తావిస్తూ, మీరే ఈ ముళ్ళ కిరీటాన్ని భరించాలి. మీకుండే 'good nature' వలన సంస్థలో మీరు ఈ బాధ్యత నిర్వహించగలరు అని వ్రాసాడు. ఈ క్రమంలోనే సంస్థలో నాయకత్వం సామాజిక వర్గం మీద ఒక చర్చ ప్రారంభమయ్యింది. ఒక సందర్భంలో నా మీద వ్యక్తిగతమైన కొన్ని విమర్శలు వచ్చినపుడు, ఈ పద్ధతి ఏం బాగాలేదని నేను బాలగోపాల్‌తో అన్నప్పుడు సామాజిక మార్పు జరుగుతున్నప్పుడు ఇలాంటి ధోరణులు నూతన మానవ విలువల ప్రస్థానానికి ఒక సంకేతంగా పరిగణించాలి అని అన్నాడు. ఆయన కార్డు ముక్కలో వ్రాసిన పద్ధతి కాని, సామాజిక వర్గం మీద ఆయన సూత్రీకరణ చేసినప్పుడు కాని అవి ఎంత convincingగా చెప్పాడంటే మనం ఎదురు ప్రశ్న వేయడానికి వీలులేనంత logical ఉన్నాయి. ఈ మనస్తత్వం, ఆలోచనా ధోరణి, లోతైన అవగహన వలన ఆయన పౌరహక్కుల సంఘానికి ఒక దిశానిర్దేశం చేయ గలిగారు.

పౌరహక్కుల ఉద్యమంలో బాలగోపాల్ ఎన్నడు నాయకుడిగా ప్రవర్తించలేదు. అలా ప్రవర్తించడం ఆయనకు నచ్చదు. ఏదో ఒక సందర్భంలో పౌరహక్కుల నేత అని ఆయనను సంబోధించినపుడు చాలా విసుక్కున్నాడని ఈ మధ్యే జరిగిన విరసం సభలో వరవరరావుగారు ప్రస్తావించారు. ఆయనకు ఎప్పుడు ఒక కార్యకర్తలాగా, అందరితో కలిసి వాళ్ళలో ఒకడిగా ఉండాలని, తన గురించి ఎవ్వరు కూడా ఎక్కువ స్థాయి మనిషి అని అనుకోకూడదని ప్రగాఢంగా విశ్వసించి దాన్ని ఆచరించారు. అందుకే ఏ పౌరహక్కుల మీటింగ్‌లో అయినా తాను కూర్చుండే పద్ధతి నుండి మాట్లాడే తీరుగాని అందరిలో ఒకడిగా ఉండేవాడు. ఆ ఆచరణే ఆయనను ఒక విలువయినా కార్యకర్త నాయకుడిగా మలచింది. ఎన్నో సందర్భాలలో నిర్ణయాలు జరిగే దాకా చర్చించి, తాను విభేదించిన అంశంలో కూడా మెజారిటీ నిర్ణయానికి కట్టుబడి నిర్ణయమైన మరుక్షణం నుండి దాని అమలుకు పనిచేసేవాడు. సంఘంలో ఏర్పడిన సైద్ధాంతిక బేదాల మీద ఐదు ఆరు సంవత్సరాలు బహుశ ప్రపంచంలో ఏ పౌరహక్కుల సంఘంలో జరగనంత వాడిగా వేడిగా చర్చ జరిగింది. ఒక్కొక్కసారి గంటల తరబడి, రోజుల తరబడి విరామం లేకుండా చర్చ జరిగింది. సభ్యులు స్వేచ్ఛగా, స్వతంత్ర్యంగా, ఒక్కొక్కసారి హద్దులు దాటి తీవ్ర చర్చ చేసిన సందర్భాలున్నాయి. ఇంత బేధాభిప్రాయాలతో దాదాపు ఐదు, ఆరు ఏళ్ళు కలిసి పనిచేయడం అంత సామన్యమైన విషయం కాదు. ఈ మొత్తం ప్రక్రియలో సంఘం యొక్క ప్రజాస్వామ్య సంస్కృతి ఒక ఎత్తయితే ఇందులో బాలగోపాల్ ప్రత్యక్ష, పరోక్ష పాత్ర అంత కీలకమైంది. ఇలా సుదీర్ఘమైన చర్చ జరిగినపుడు సభ నిర్వహించే బాధ్యతలో నాకు కొంత పాత్ర ఉండేది. అలా బాధ్యత నిర్వహించిన ముగ్గురు నలుగురు సభ్యులకు ఈ చర్చ జరిగిన తీరు జీవితంలో మరచిపోలేని సుసంపన్నమైన అనుభవంగా ఉండి పోయింది.

1993లో పౌరహక్కుల సంఘంలో వచ్చిన సైద్ధాంతిక బేదాలు ఒక స్థాయికి చేరుకున్న తర్వాత, నాయకత్వానికి కార్యకర్తలకు మధ్య చాలా దూరం ఏర్పడింది. కార్యకర్తల పట్ల చాలా గౌరవభావన కలిగిన నాయకత్వానికి ఏం చేయాలో తోచని పరిస్థితి ఏర్పడింది. కార్యకర్తలకు నాయకుల దృక్పథంపట్ల తీవ్ర విబేధం ఉన్నప్పుడు వాళ్ళకు సంపూర్ణ విశ్వాసం ఉండే నాయకత్వం ఉండడం ప్రజాస్వామ్యమని భావిస్తే, కార్యకర్తలు బాలగోపాల్‌తో సహ అందరు నాయకత్వంలో కొనసాగాలని పట్టుబట్టడం ఒక ప్రజా సంఘం చరిత్రలో అపూర్వ అనుభవం. అభిప్రాయాల పట్ల బేధం, వ్యక్తిగతంగా విశ్వాసం, గౌరవం. ఇది విచిత్రమైన మేళవం. ఇలా కూడా కొన్ని సంవత్సరాలు సంఘం నడిచింది. కాని ఇలా ఎల్లపుడూ సంఘం అలా నడవడం కష్టమని భావించి నాయకత్వ స్థానాల నుండి మమ్మల్ని తప్పించాలని సంఘాన్ని కోరడమైంది. ఇది చివరిగా కొత్త నాయకత్వానికి దారి వేసింది. నాయకత్వం మార్పు బయట సమాజంలో తీవ్రమైన ఆసక్తిని రేపింది. హైద్రాబాదులో 1998 ప్రాంతంలో ఈ మార్పు జరిగినప్పుడు ఆ రోజు పెద్ద ఎత్తున మీడియా బయట ఎదురుచూస్తున్నది. అప్పుడు

అంతర్జాతీయ మీడియా కూడా వచ్చింది. సంఘం చీలుతున్నదన్న వార్త కొరకు వాళ్ళంతా ఎదురుచూస్తున్నారు. ఈ సందర్భంలో జరిగిన ప్రెస్ కాన్ఫరెన్స్‌లో బాలగోపాల్ మాట్లాడుతూ "మీరనుకున్నట్లు సంఘం చీలిపోవడం లేదని" అని చెప్పాడు. మీడియా చాలా నిరుత్సాహానికి గురయ్యింది. ఆయన సంఘంలో వచ్చిన సైద్ధాంతిక విబేధాలను వేరు పడడాన్ని మీడియాకు చెప్పితే పౌరహక్కుల ఉద్యమానికి హాని జరుగుతుందని బలంగా నమ్మాడు, నిజానికి తర్వాత పౌరహక్కుల సంఘం నుండి విడిపోయి మానవ హక్కుల వేదిక ఏర్పడడం అంత పెద్ద వార్త కాలేదు. అది చాలా సున్నితంగా జరిగేలా బాలగోపాల్ ఆయనతో పాటు బయటికి వెళ్ళిన వారందరు తగు జాగ్రత్తలు తీసుకున్నారు.

పౌరహక్కుల సంఘంలో రెండు దృక్పథాలు ఏర్పడినప్పుడు నేను కూడా బాలగోపాల్ ప్రతిపాదించిన దృక్పథానికి దగ్గరగా ఉన్నాను. గుంటూరులో జరిగిన సభలో ఈ విషయాన్ని నేను సభ్యులకు స్పష్టంగా చెప్పాను. అయితే పౌరహక్కుల సంఘం నుండి బయటకు వెళ్ళాలి అనే నిర్ణయంతో నాకు అంగీకారం లేదు. ఈ విషయం నేను బాలగోపాల్‌తో వ్యక్తిగతంగా చెప్పినపుడు "మీరు పౌరహక్కుల సంఘంలో కొనసాగడమే మంచిదని, అది రెండు సంఘాలకు ఉపయోగకరంగా ఉంటుందని" సలహ ఇచ్చాడు. ఆయన గత పదేళ్ళు నా నిర్ణయాన్ని గౌరవించాడు. ఆ నిర్ణయం ఎప్పుడు కూడా వ్యక్తిగత సంబంధాల మీద ప్రభావం చూపలేదు. ఈ విషయం గురించి మళ్ళీ మేమెప్పుడు మాట్లాడుకోలేదు. అంతేకాక ఎప్పుడు పౌరహక్కుల సంఘం గురించి మాట్లాడుకున్న సంఘంలో ఎవరు ఏ బాధ్యతలు తీసుకుంటే మంచిదో, ఏ కార్యక్రమాలు చేయవచ్చో చెప్పేవారు. ఒక సందర్భంలో మళ్ళీ ఈ రెండు సంఘాలు కలిస్తే బావుంటుంది కదా అని నేనంటే నవ్వి ఊరుకున్నారు. గత పదేళ్ళల్లో నాకు తెలిసి ఆయన ఎక్కడ కూడా ఆంధ్రప్రదేశ్ పౌరహక్కుల సంఘం గురించి ప్రస్తావించడం కాని, విమర్శించడం కాని చేయలేదు. ఏ జిల్లాలోనైనా రెండు సంఘాల కార్యకర్తలు మధ్య విబేధాలు వస్తే, వాటిని స్నేహపూర్వకంగా పరిష్కరించాడే తప్ప, వాటిని ప్రోత్సహించలేదు. పౌరహక్కుల సంఘం సజీవంగా ఉండాలని, ఈ రెండు దృక్పథాల విలువ సామాజిక అనుభవాలతో రాటు తేలుతుందని విశ్వసించాడు. నిజానికి పౌరహక్కుల సంఘం పట్ల తన గౌరవభావనకు మార్చుకోలేదు. ఇవి రెండు భిన్నమైన ప్రజాస్వామ్య ప్రయోగాలుగానే ఆయన భావించారు.

ప్రజాసంఘాల మధ్య ఈ పరస్పర అవగహన గౌరవం అవసరమనేది ఆయన ఆచరణ ద్వారా ఒక ఆదర్శాన్ని నిలబెట్టాడు. ఉద్యమ స్ఫూర్తిగల అన్ని సంఘాల మధ్యేకాక, విడిపోయిన సంఘాల మధ్య కూడా ఒక ఐక్య సంఘటన అవసరాన్ని బాలగోపాల్ నమ్మి, దాన్ని ఆచరించే ప్రయోగం చేసాడు.

బాలగోపాల్ రాజీలేని ప్రజాస్వామ్య ప్రయోగం నుండి పౌరహక్కుల సంఘం నేర్చుకోవాలసిన పాటించవలసిన ఎన్నో మంచి అంశాలు ఉన్నాయి. అనుభవాలున్నాయి. ప్రజాస్వామ్య సంస్కృతి ఉంది. వ్యక్తి, సమిష్టిలో పని చేస్తున్నప్పుడు తనను తాను సమిష్టిలో అంతర్లీనం ఎలా చేసుకోవాలన్నది ఒక ప్రధాన సవాలుగా మన ముందు ఉంది. అలాగే ఒక స్నేహపూరిత వాతావరణం సమిష్టితత్వం ఎలా సృష్టించుకోవాలన్నది మరొక సవాలు. నాయకత్వానికి కార్యరంగానికి, కార్యకర్తలకు మధ్య అగాధం లేకుండా ఎలా పనిచేయాలన్నది కూడా ఒక ప్రశ్నే. విడిపోయినా ఎంత సహృదయంతో విడిపోవచ్చో ఒక పద్ధతిని నెలకొల్పాడు. బాలగోపాల్ పని విధానం పౌరహక్కుల ఉద్యమానికి ఒక సంపన్నమైన వారసత్వం ఇచ్చిందన్నది ఒక వాస్తవం. ఆయన జీవితాన్ని, ఆశయాలను, ఆచరణను మరింత లోతుగా అవగాహన చేసుకొని, బలమైన పౌరహక్కుల ఉద్యమాన్ని నిర్మించడమే పౌరహక్కుల సంఘం బాలగోపాల్‌కు ఇవ్వగలిగిన నిజమైన నివాళి.


## హక్కుల పత్రికలను...

## చదవండి! చదివించండి!! చందాదారులుగా చేరండి!!

ఆంధ్రప్రదేశ్ పౌరహక్కుల సంఘం (ఏపిసిఎల్‌సి) పత్రిక - స్వేచ్ఛ

ప్రజాస్వామిక హక్కుల పరిరక్షణ సమితి (ఒపిడిఆర్) పత్రిక - జనపథం

మానవహక్కుల వేదిక (హెచ్ఆర్ఎఫ్) బులెటిన్ - మానవ హక్కులు

Civil Liberties (CLMC) - Bulletin

People's Union for Civil Liberties (PUCL) - Bulletin

Co-ordination of Democratic Rights Organizations (CDRO) - Bulletin